

התכנית ללימודי מגדר אוניברסיטת תל-אביב

הפקולטה למדעי הרוח

ע"ש לסטר וסאלי אנטין

מושב: טכנולוגיות פריון ומוסד המשפחה

כנס מגדר בשטח ובאקדמיה, "שטח מוליד משפחה", אוניברסיטת בר אילן

04.05.11

המושב נערך במסגרת הכנס השנתי "מגדר בשטח ובאקדמיה", של התוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת בר אילן, המושב נערך בשיתוף עם קבוצת הדיון "בריאות ונשים" מטעם המרכז הבינלאומי לבריאות משפט ואתיקה והתוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת תל אביב.

המושב הונחה ע"י חדווה אייל, רכזת הפרויקט. חברות הפאנל האירו על קבוצות אוכלוסיה שונות הנוגעות לסוגיות של טכנולוגיות פריון.

איילת וידר-כהן, פסיכולוגית קלינית, בריאות האשה, קופ"ח מאוחדת, יו"ר ארגון קולך, התמקדה באוכלוסיה של נשים דתיות והציגה תפישות שלהן ביחס להריון ולידה.

בשל הכמיהה להריון ולאמהות נשים מוכנות לתת הרבה מאוד נפשית, גופנית וכספית. השיח אודות ילודה במיגזר הדתי מתרחש בין האשה לבין עצמה, בינה לבין ציפיות בן הזוג ובינה לבין ציפיות החברה ממנה. מנגד עומדות תפיסות מודרניות של צורך במימוש מקצועי, להראות טוב, להתעמל. שיח זה אינו מתייחס לעומס הגופני והנפשי על האישה. לפעמים הרצון הוא כה רב, שהאשה מתעלמת מהגוף, מהצרכים. בצד השיח הדומיננטי רואים גם חשיבה עצמאית של נשים.

לכאורה, ההבניה הדתית הלכתית של מצוות פרו ורבו היא של איסור הלכתי לתכנן את הילודה או שימוש באמצעי מניעה. בפועל, בפסיקה אישית רבנים מגלים הבנה רבה לצורך בשמירה על בריאות האשה ופוסקים על אפשרות לבצע הפלות בשלב ראשוני של ההריון וכמובן על אפשרות של שימוש באמצעי מניעה לצורך שמירה על בריאות האישה הגופנית והנפשית. יחד עם זאת, יש מידע דתי שמושתק ויש צורך בעבודה כמעט חתרנית על מנת להוציאו ולהשמיעו, לדוגמא הצורך (המצויין בכתובים) למרווחים של 24 חודש בין לידה

להריון, שאחרת קיים סיכון הן לאישה והן לעובר מה שתואם את הנתונים המחקריים העדכניים אודות סיכונים גבוהים לאם וליילוד/ה כאשר המרווח בין לידה להריון פחות מ-24 חודשים.

ג'ני דוברן, תלמידת דוקטורט, המחלקה לאנתרופולוגיה, University of Virginia, **התמקדה באוכלוסיה של נשים בסביבות שנות הארבעים.**

ג'ני דברה על אמהות מאוחרת בסיוע טכנולוגי בישראל, תוך התעמקות בשאלה מהו "סיוע" ומי ראוי לו. מדבריה עלה כי אבחנות בין "טבעי", "מלאכותי", "ספונטני" ו"מסויע" מטשטשות באמהות מאוחרת. נראה שתפישות תרבותיות לגבי משפחה ושייכות הן שיצרות את הקטגוריות הללו.

כמו כן ג'ני התייחסה למדיקליזציה של רבייה ובחנה כיצד הנחות הנוגעות לנישואין ומשפחה מעצבות את תפישותינו לגבי מי ראוי יותר לסיוע טכנולוגי – למי מגיע יותר להנות מהטכנולוגיות - לאישה צעירה שניסתה להכנס להריון ולא הצליחה ללדת, או לאישה מבוגרת שלא מצאה בן זוג בגיל הפרייה?

הלחץ על נשים להתחיל טיפולי פוריות בשנות הארבעים לחיהן יוצר פרדוקס: נשים בסוף שנות השלושים ותחילת שנות הארבעים לחיהן עולות על "המסלול המהיר" לטיפול IVF. באמצע שנות הארבעים יעילות הטיפול פוחתת. בשל ההתערבות הרפואית ההכרחית על מנת להרות בגיל מאוחר, ובשל הפלות תכופות, נשים מדווחות על מתח הנוגע להריון וללידה. שיעור גבוה יותר של הסיבוכים מוסיף על הרגשת חוסר הבטחון. נשים מדווחות על ניתוק מגופן במהלך ההריון. הנשים שראיינה ג'ני קיבלו כמויות הורמונים, אך הסכנות הרפואיות מהטכנולוגיות מושתקות ואינן מוזכרות. בדומה לאיילת, גם כאן נשים מוכנות לשלם מחיר כבד ורובן המוחלט של הנשים העידו שהיו חוזרות על התהליך.

עדי מורנו, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב, **התמקדה באוכלוסיה של בני קהילת הלהט"ב**

טכנולוגיות פרייה נושאות בחובן אפשרות לשינוי רדיקלי ביחס בין ההורות לביולוגיה בהפרידן בין יחסי מין ורבייה. פיתוח טכנולוגיות פרייה פתח אפשרויות חדשות ומרגשות להורות בקהילה הלהט"בית. כאשר אנו בוחנים את ההתפתחות התרבותית-חברתית של טכנולוגיות הפרייה רואים שהיישום שלהן מופעל בעיקר על מנת לחזק מודלים זוגיים הטרו-נורמטיביים: מבנה זוגי, ללא גורם "זר". כך בין אם מדובר בזוגות של נשים המביאות ילדים לעולם דרך תרומת זרע, ובין אם מדובר בזוגות גברים המשתמשים בסחר ביציות ושירותי פונדקאות.

זאת בניגוד לחברה ההטרו סקסואלית, בה קיימים מודלים משולביים של הורות יחידנית, או של מספר הורים המעורבים בהליך גידולו של הילד.

השיח המיוצר על ידי ארגוני הלהט"ב, כפי שהודגם בניירות עמדה שהוגשו לוועדה של משרד הבריאות הבוחנת את סוגיית טכנולוגיות הפרייון בישראל, מציג את המשוואה "פונדקאות = הורות" מבלי לערער על ה"טבעיות" (או העדרה) שבייצור ילד באמצעות פונדקאות, תוך העלמה של אופציות הורות אחרות מהשיח (כדוגמת הורות משותפת) ותוך התעלמות מהמחירים הגופניים והנפשיים שמשלמות הנשים בתהליך. מדוע האופציה של הורות משותפת כה מושתקת?

ציטוט לדוגמא:

" 'חברותא- הומואים דתיים' מצטרפת לארגון חוש"ן ולשאר ארגוני הלהט"ב (לסביות, הומוסקסואלים, טרנסג'נדרים ובי-סקסואלים), בקריאה לאפשר להומואים, יחידים וזוגות, להיכלל ב'חוק ההסכמים לנשיאת עוברים'. אולם, כגוף שרואה עצמו כמייצג חתך אוכלוסייה נוסף, קרי- של הומואים דתיים, אנו מוסיפים על קריאת הארגונים השונים ומבקשים כי מדינת ישראל, כמדינה יהודית, תאפשר לנו, ההומואים הדתיים, להעמיד צאצאים יהודיים אשר יהדותם לא תעמוד למבחן ולא תעורר על-ידי שום גורם הלכתי.

האפשרות היחידה העומדת לנו כיום להעמדת צאצאים יהודיים באמצעות אם פונדקאית יהודיה, היא ההכרה בזכותו של ההומו הדתי, היחיד וזה החי בזוגיות חד-מינית, להעמיד צאצאים באמצעותה של אם פונדקאית יהודיה, כמתחייב מהפסיקה המקובלת בישראל.

בשם חברי העמותה וחברי קהילת ההומואים הדתיים בישראל, אנו מבקשים שמדינת ישראל לא תמנע את זכותו הטבעית של יהודי בכלל ושומר-מצוות בפרט לקיים מצות דאורייתא ולהעמיד צאצאים יהודיים כדת וכדין המקובלים בישראל.¹

שרון בסן התמקדה באוכלוסיית הנשים המסייעות.

יש להבחין בין טכנולוגיות פרייון "פר סה" לבין טכנולוגיות שמערבות נשים נוספות כמו תרומת ביצית או פונדקאות. במציאות החברתית היום נשים מסייעות הן בלתי נראות. מאחורי טכנולוגיות שמערבות סיוע אנושי יש מישהי שמשלמת את המחיר: גופה מוחפף, אין התייחסות אמיתית לסיכונים שאליהם נחשף גופה, היא "מוכרת" אותו (או אולי אפילו "מוכרת" ילד עתידי) עבור כסף.

---

¹ פורסם בתאריך 12/4/2011 <http://havruta.org.il/archives/8461>

ישנה דואליות ביחס של מטופלים לנשים: מצד אחד בחיפוש אחרי נשים מסייעות מגויסות נשים בתאור של נשים מלאכיות הנותנות את מתנת החיים. מצד שני מטופלים לא רוצים לפתח מערכת יחסים עם סייעות לטיפול פרייון. אין רצון להכניס אותן למשפחה שיצרו, ובפועל נוצרת החפצה שלהן לצורך שימוש בגופן וניתוק כל קשר לאחר מכן. מה זה אומר על משפחה שמוכנה להשתמש בטכנולוגיה הזו ובגופן של נשים, אבל מוחקת זכר לכך מחייה. האם המשפחות מתביישות בכך? מה גורם להן להדיר את "המלאך שנתן להם חיים, שיצר משפחה"?

גם אצל קובעי המדיניות ישנה דואליות בדיבור על נשים שמסיעות לטכנולוגיות רבייה: מצד אחד קיימת הבנה שתרומות/פונדקאיות הן פגיעות (באות מאוכלוסיות חלשות) ויש חשש שתהינה נתונות לניצול של תנאי הרקע שלהן. מצד שני הן מוצגות כחזקות, אוטונומיות, מועצמות, שרוצות לנצל את האפשרות למכור שירותים כדי לקדם את עצמן. האם יש פה נסיון לשנות את הנרטיב כדי לנצל את מצבן ומעמדן?

דיון

מידע

מדברי חברות הפאנל עלה מכנה משותף ברור: העדר מידע מלא על כלל היבטי הטכנולוגיה: סיכונים, מידע קיים מהעבר, ומידע על התמונה המלאה.

הסכנות של הטכנולוגיות מושתקות. מישהי שעשתה IVF סיפרה שהיה לה חוסר גדול במידע על הסיכונים. לא אמרו לה איזה נזק תעשנה הזריקות במועד מאוחר יותר. היום היא יודעת שיש נשים שסובלות שנים אח"כ מההורמונים. היא העידה שכשאישה כמהה להיות אמא היא לא חושבת על הדברים הללו.

במסגרת הפרוייקט של אישה לאישה בעניין תרומות ביציות פורסם מידע על סיכונים בריאותיים. חדווה, נציגת הארגון העידה שקיבלה למייל מכתבים ששואלים מדוע הגזימה בתאיור הסיכונים, ומדוע סיפרה על כלל הסיכונים, מאחר ובצורה כזאת אף אחת לא תרצה למכור או לתרום.

הדיון העלה הסכמה שצריך לפרט בהסכמה מדעת מהסיכון הקטן לקיצוני.

מחקרים ישראליים הם בעד הפריות חוץ גופיות יחסית למקומות אחרים, והם אינם מתחשבים בסיכונים כמו במדינות אחרות. נשים בישראל עוברות 20-30 מחזורי טיפול מול 4-6 מחזורים במדינות באירופה. למרות זאת אין איסוף מידע על הסיכונים.

כמו כן, צריך להעלות לתודעה את המחירים שנשים משלמות, להשמיע קולות חסרים. הרומנים למשל, לא יודעים שנשים מקהילתם מוכרות ביציות. אקטיביסטיות מקומיות צריכות ראשית ליידע אותם שהתופעה קיימת.

פטישיזם גנטי והורות חברתית

מהדיון עלה באופן בולט כי אנחנו חיים בתוך סביבה המקדשת הורות ביולוגית וגנטית. מכל הסוגיות עולה משהו שנראה כמו פטישיזם גנטי. בשם הצורך בילד גנטי משני ההורים נכנסות טכנולוגיות פריון. בחירות "כאילו" אישיות של נשים מושפעות ונזונות מהסדרה ציבורית של טכנולוגיות פריון. המסר לנשים הוא שעליהן ללדת ילדים והן עוברות אין ספור טיפולים, מבלי לדעת מהם הסיכונים ומהם הסיכויים לצאת עם ילד בריא. יש הרגשה שהיכולות הטכנולוגיות קצת יותר מפותחות מהיכולות הרגשיות והאישיות. צריך להכיר בפער הזה.

למרות שזה נראה כמעט לא סביר במציאות כמו שלנו, יש גם אופציות אחרות של הורות - חברתית. בישראל אין שיח על אימוץ ילדים ביחס לשיח טכנולוגיות הפריון הרחב. חשוב לזכור שגם אימוץ איננו "לא בעייתי".

בהקשר לטכנולוגיות פריון עולה השאלה האם אימוץ הוא הדבר ה"נכון לעשות", הפחות אגואיסטי? או שמא אגואיסטי להתפתח באופן אישי ולחכות עם הקמת משפחה ואז לאמץ בגיל מאוחר?

ניכור, החפצה וניצול

משתתפות רבות השמיעו את קולן של ספקיות שירותי פריון שונות: פונדקאיות ותורמות ביציות.

באשר לפונדקאיות אמרו שמאחורי כל זוג שמממש את ההורות דרך פונדקאות יש אם פונדקאית, רחם להשכרה. נשאלה השאלה מה ההשלכות של זה על כנשים? אחת המשתתפות העידה כי בשיחה בסקייפ שמעה בטעות "רכב להשכרה" במקום רחם להשכרה וזה היכה בה. פונדקאות היא מורכבת ובעיתית באופן כללי לנשים ובמיוחד למועמדות שמגיעות ממקומות מוחלשים.

באשר לתרומת ביציות, הובעה הדעה כי המחוקק לא רוצה תרומה, אלא מכירה. ה"תרומה" המוסדרת בחוק היא אנונימית, אין בה קשר חברתי או אישי, אלא היא מושתתת על הפרדה המאפיינת עסקה כלכלית. המקום החסר של התורמת חסרת הפנים מאפשר החפצה של האישה. האופציה היחידה לתרומה מתורם ידוע היא שימוש בזרע של מת.

הועלתה הדעה כי ניתן להשוות בין שלושה דברים: "ספקיות שירותי פריון", זנות, וניסויים רפואיים בבני אדם. גנן משתמש בידיים כדי לחפור, סופרים משתמשים בראש לכתוב, אבל בשלושת הדברים האלה הגוף עושה פעולה טבעית, והאדם, האשה, אינה שותפה להם. מה שחשוב לתהליך זה רק מה שקורה לגוף באופן טבעי. בנוסף, בשלושת הדוגמאות ישנה הרבה מאוד שליטה מבחוץ. גם שליטה פיסית של אחר על הגוף שלה, גם העדר שליטה שלה בשימוש בגופה, וגם הניכור והניתוק בין האישה לגופה במהלך התהליך, המאפשרים את העיסוק.

הקהל בדיון היה קהל ששותף לאוריינטציה מסויימת. עם זאת, חשוב להדגיש שהשיח אינו מקשה אחת. לפחות בעניין זנות, ישנן פמיניסטיות שרואות את העניין בצורה שונה.

חלק מהתפתחות של טכנולוגיות בעייתיות נובעת מתוך הקפיטליזם ("אנחנו חיים באוקיינוס של רעלים וחלקם משפיעים על פוריות"). זהו תהליך של רפואה שהולך לטכנולוגיות עתירות מדע וכסף, במקום לספק פתרונות פשוטים. נטען שכל שנדאג להיות חברה עתירת מגע (במקום עתירת מדע) ונדאג לחיבור עם הגוף, נוכל לגשר על חלק מהפערים.

קהילת הלהט"ב

קיים שיח להט"בי סביב סוגיית חתונה (האם חתונות זה ניסיון להידמות לחברה ההטרו-סקסואלית או ערעור על המבנה הזה). זה בעצם פטישיזם של זוגיות, של המבנה ה"כמו הטרו-נורמטיבי". זאת למרות שתא משפחתי מהווה פעמים רבות פתרון כלכלי לנשים, והוא חוזר על דפוסי ניצול מוכרים אחרים, שאינו הכרחי במשפחה אלטרנטיבית. הקהילה עסוקה בלרוץ להתחתן ולעשות ילדים, אך אין שיח בקהילה הלהט"בית בנוגע לטכנולוגיות פריון ודפוסי משפחה. בפועל, הכמיהה לפונדקאות בקרב חברי הקהילה משעתקת את דפוסי המשפחה ההטרו-נורמטיבית. המשתתפות בדיון העלו את האפשרות שגם בדפוס זה יתכן שיש בכך רצון לקבל הכרה, לגיטימציה מהחברה, או להתמודד עם המודל הטרו-סקסואלי.

כשמדברים על פונדקאות של זוגות הומוסקסואלים מתקיימים במקביל פטישיזם גנטי ומחיקה גנטית - מצד אחד הגנטיקה חשוב ולכן מערבבים זרע של שני האבות באותה מבחנה ומצד שני הביצית נעלמת ולא משמעותית בכלל. בהתעלמות מהגנטיקה של הביצית יש אלמנט של ניכור. משתמשים בביצית ליצור ייצור חי אבל מנוכרים לתוצר הגנטי, לתא הרבייה. זהו רצף של ניכור בתוצרים הגנטיים שמגיע גם לניכור של הצד הנשי כלפי "תוצרים גבריים", כלומר זרע: תרומות זרע הן פחות פוגעניות, בריאות הגבר לא נפגעת מהתרומה ולכן קל להשתמש בתוצר הזה מבלי להתייחס לגורם האנושי שמאחוריו. במציאות כזו, יש פחות לסביות שמוכנות להכנס להורות משותפת כי להן קל יותר לקבל תרומת זרע ולהרות. בהעדר שותפות להורות משותפת יותר גברים המעוניינים במשפחה נזקקים לעזרת פונדקאות.

יש הרגשה שהממסד הדתי יצר מצב של חתירה לילדים יהודיים, ובשביל מטרה זו אפילו יאפשרו לאפשר פונדקאות לחברי קהילת הלהט"ב, למרות המחיר הכבד שיש בפתרון כזה עבור הממסד הדתי.

אחת המשתתפות ציינה כי בפורום של נשים שלא רוצות ילדים לסביות אומרות שבקהילה לחץ אדיר ללדת. בשל כניסתן של טכנולוגיות פריון השיח אודות האפשרות לא להיות אמא ולא להביא ילדים כמעט שאיננו קיים (לא בהקשרים "גאים" וכמעט שאיננו קיים גם בחברה באופן כללי) והעדרו הורגש וצוין גם בדיון זה. מפאת קוצר הזמן לא ניתן היה להתייחס לנושא זה לעומקו.

כיצד מקדמים את הנושא?

בשנה שעברה התקבל חוק תרומת ביציות המאפשר תרומה בתשלום, גם לצורך הולדה וגם לצורך מחקר, מאישה שלא עוברת טיפולי פוריות. אין כמעט שיח גם בקהילת הנשים ובארגונים פמיניסטיים. יש קונפליקט נאמנויות. חוץ מארגון "אשה לאשה" אף אחד לא מתעסק בזה.

לאחרונה ישנה ועדה במשרד הבריאות שדנה בטכנולוגיות פריון. כמה מהמשתתפות בדיון הן חלק מהשיח הזה. ברגע שיש ועדה כל ארגון יכול להגיש נייר עמדה, ואז ארגונים אחרים חייבים לשוחח איתו. המשתתפות העידו שפעמים רבות זהו שיח חרשים אבל הביעו שביעות רצון שהמדינה בכוחה מצליחה לייצר כלי המשמש לשיח פמיניסטי ביקורתי ולקיום דיאלוג.

מצד אחד משתתפות אמרו כי יש כאן ערכים מתנגשים והאמירה הערכית צריכה להיאמר. מן הצד השני, היו משתתפות שהביעו עמדה כי חשוב לא לשפוט מה נכון בשביל האחרת, אלא לברר לבד כל אחד מה נכון לו, תוך הסתכלות על המחירים בצורה הרחבה. הקהל הוזמן לקחת חלק בפעילות קבוצת הדיון "בריאות ונשים" ופעילות בכלל.

רשמה: שרון בסן